

DE FACULTEIT WIJSBEGEERTE IN GRONINGEN

door Jeanne PEIJNENBURG (Groningen)

De wortels van de Faculteit Wijsbegeerte in Groningen gaan terug tot 1665, toen de Centrale Interfaculteit van start ging. Niet dat men vóór 1665 in Groningen geen filosofie kon studeren. Bij de oprichting in 1614 telde de Groningse universiteit vier faculteiten: rechten, geneeskunde, 'protestantse godgeleerdheid' en filosofie. De eerste Groningse filosofiefaculteit was in feite de klassieke *artes*-opleiding, waar behalve het aristoteliaanse erfgoed, ook klassieke talen, geschiedenis, wiskunde en retorica werden onderwezen. Overigens bleef het aantal studenten dat in de zeventiende eeuw aan de Groningse *artes*-faculteit stond ingeschreven bescheiden: meestal waren het er niet meer dan een stuk of acht. Daar staat tegenover dat ongeveer de helft daarvan uit het buitenland kwam, zodat we kunnen vaststellen dat het met de internationalisering in die dagen wel goed zat.

In 1815, bij de totstandkoming van het Koninkrijk der Nederlanden, werd iedere *artes*-faculteit gesplitst in een faculteit wis- en natuurkunde en een faculteit der letteren en wijsbegeerte. Deze splitsing zou grote gevolgen hebben voor de ontwikkeling van filosofie in Nederland, en dus ook voor die in Groningen. Meer en meer kreeg wijsbegeerte een geesteswetenschappelijk karakter, en minder en minder waren filosofen in staat om contact te maken met wiskundige en natuurwetenschappelijke vraagstukken. Omdat bovendien de meeste filosofen weinig affiniteit hadden met het minutieuze filologische en historische handwerk van hun collega's in de letteren, nam de bespiegelende en speculatieve aard van de Nederlandse wijsbegeerte sterk toe.

De Wet op het Hooger Onderwijs uit 1876 bracht hierin geen verandering. Deze wet voorzag in twee hervormingen aan de universiteiten: ten eerste zou er voortaan ook in het Nederlands worden gedoceerd (tot dan toe had men zich uitsluitend van het Latijn bediend) en ten tweede werden professoren nu ook geacht om onderzoek te doen (voorheen bestond hun taak alleen uit het geven van onderwijs). Verder zou iedere universiteit van nu af aan onderdak bieden aan één hoogleraar in de wijsbegeerte. Die diende niet alleen de hele filosofiegeschiedenis van Thales tot Schopenhauer te beheersen, maar moest ook thuis zijn in kennistheorie, logica, metafysica en andere systematische vakken. De nadelige gevolgen van dit gebrek aan specialisme laten zich raden: algemeenheid en oppervlakkigheid, uitmondend in een filosofie van het al te grote gebaar, die geen contact meer had met de zich steeds verder specialiserende wetenschappen.

De eerste bezwaren tegen die ontwikkeling werden aan het begin van de twintigste eeuw hoorbaar. Een krachtige tegenstem kwam van Gerard Heymans, de Groningse hoogleraar in 'de geschiedenis van de wijsbegeerte, de logica, de metaphysica en de zielkunde'. Heymans, wiens empirische aanpak van de psychologie wereldberoemd zou worden, betoogde reeds in zijn intrede van 1890 dat wijsbegeerte alleen zinvol beoefend kon worden in relatie tot de moderne wetenschappen. Heymans' opvolger in Groningen, de in 1928 benoemde vrijdenker en humanist Leo Polak, dacht er wat dit betreft niet anders over. In 1931 opende Polak een congres van de Nederlandse afdeling van de Kant-Gesellschaft, dat geheel gewijd was aan de plaats van wijsbegeerte in het hoger onderwijs. De deelnemers aan dit congres waren unaniem van oordeel dat de wijsbegeerte geprofessionaliseerd diende te worden, en dat de diverse onderdelen onder de hoede van experts zouden moeten komen. Tevens verlangden zij de oprichting van een zelfstandige faculteit wijsbegeerte waarin al deze onderdelen zouden worden geherbergd.

De zelfstandige filosofiefaculteit die de congresgangers in 1931 voor ogen hadden, bezat alle kenmerken van wat later de Centrale Interfaculteit zou worden. Het duurde echter nog tot 1954 voordat de

term 'Centrale Interfaculteit' voor het eerst viel. Dat gebeurde op een vergadering van de Algemene Nederlandse Vereniging voor Wijsbegeerte, waarin men andermaal over de plaats van filosofie in het hoger onderwijs van gedachten wisselde. Maar daarna ging het ook snel. In de nieuwe Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs van 1960 werd bepaald dat iedere universiteit een Centrale Interfaculteit moest hebben. Doel van de Centrale Interfaculteit was het aanbieden van een filosofische vakopleiding die tevens inzicht leverde in de samenhang van de wetenschappen en aldus kon bijdragen tot een groter maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef.

In Groningen was inmiddels veel gebeurd. Polak was door de Duitse bezetter weggevoerd en in december 1941 omgekomen in concentratiekamp Sachsenhausen. Op Polaks leerstoel was na de oorlog Helmuth Plessner komen te zitten, een wijsgerig antropoloog die voor de oorlog in Groningen een bijzonder hoogleraarschap had in de sociologie. Toen Plessner in 1953 naar Göttingen vertrok, werd hij opgevolgd door C.A. van Peursen. Van Peursen ging in 1961 naar Leiden en werd opgevolgd door Bernard Delfgaauw. Delfgaauw zou de architect worden van de Groningse Centrale Interfaculteit die vier jaar later haar deuren opende. Als jongeman had Delfgaauw priester willen worden, maar zijn jezuïtische leermeesters aan het Amsterdamse Ignatiuscollege vonden hem daarvoor ongeschikt, waarna hij Nederlands, filosofie, geschiedenis en Hebreeuws ging studeren. Delfgaauw promoveerde in 1947 en schreef twee vaak herdrukte boekjes over de geschiedenis van de wijsbegeerte. Aan hem kwam de taak toe om de wet van 1960 in Groningen te gaan uitvoeren.

Velen associëren de naam Delfgaauw met militant activisme tegen de Vietnamoorlog, maar hij zelf schijnt een heel beminnelijke en tolerante man te zijn geweest. Zijn bouwplan voor de Groningse Centrale Interfaculteit was in elk geval navenant. De systematische filosofie deelde hij op in drie leerstoelen, die hij heel democratisch koppelde aan drie richtingen: fenomenologie en existentiële filosofie, dialectische filosofie en analytische filosofie. Op de eerste stoel kwam de wijsgerig antropoloog Reinout Bakker te zitten, die in 1984 met emeritaat ging en niet werd opgevolgd. Representant van de tweede richting werd Ger Harmsen, een historicus en slavist wiens leeropdracht 'dialectische en Oost-Europese filosofie' luidde; hij ging in 1987 met pensioen en ook zijn leerstoel verviel. Analytische filosofie werd toevertrouwd aan de theoloog Huib Hubbeling, en bij diens vertrek naar theologie aan de wiskundige Hans Mooij. Toen Mooij op zijn beurt de voorkeur gaf aan een ordinariaat bij literatuurwetenschap, werd zijn plaats ingenomen door de uit Noorwegen afkomstige Else Barth. Na Barths emeritaat in 1993 werd ook de leerstoel analytische filosofie opgeheven. Analytisch filosoferen zelf is in Groningen echter gebleven: van de ongeveer 22 vaste medewerkers die de Groningse filosofiefaculteit momenteel telt (samen goed voor ongeveer 14,5 *fulltime equivalents*), werkt meer dan tweederde in analytische stijl. Bij de tijdelijke medewerkers (in totaal ongeveer 15 *fte*, allemaal gefinancierd door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en andere buitenuniversitaire instellingen) is het percentage analytisch georiënteerden zelfs nog groter.

Het vak 'geschiedenis van de filosofie' kreeg in Delfgaauws bouwplan twee ordinariaten. Het ene — wijsbegeerte en geschiedenis van de wijsbegeerte — bekleedde hij tot 1978 zelf. Zijn opvolger, de uit Marburg afkomstige marxistische filosoof Hans Heinz Holz, bleek vooral in dialectische filosofie geïnteresseerd, waardoor bij menigeen het beeld bestond dat Holz niet Delfgaauw, maar Harmsen had opgevolgd. Holz was slechts sporadisch in Groningen en na zijn emeritaat in 1996 verviel zijn leerstoel. Het andere geschiedenisordinariaat uit Delfgaauws bestek betrof de omzetting van een buitengewoon hoogleraarschap dat de chemicus A.G.M. van Melsen bij zijn vertrek naar Nijmegen had achtergelaten. Dit ordinariaat heette 'geschiedenis der wijsbegeerte in verband met de ontwikkeling der exacte wetenschappen'. Het werd

aanvankelijk bekleed door de wis- en natuurkundige Piet van der Hoeven, en bij diens emeritaat in 1977 door John North, een wetenschapshistoricus uit Oxford. North zou tot zijn emeritaat in 1999 in Groningen blijven en uitgroeien tot een geleerde van wereldformaat. Na zijn dood op 31 oktober 2008 schreef *The Times*: “Groningen’s gain was Oxford’s ill-judged loss. He was the best professor of the history of science that Oxford never had.” De leerstoel van North is inmiddels omgedoopt tot ‘geschiedenis van de wijsbegeerte in relatie tot de ontwikkeling van de gedrags- en cognitiewetenschappen’ en wordt bekleed door de huidige decaan van de faculteit, Michel ter Hark. Een van Norths drie Groningse promovendi, Lodi Nauta, is momenteel bijzonder hoogleraar in de filosofie van de middeleeuwen en renaissance aan de faculteit. In 2008 kreeg Nauta van NWO een Vici-subsidie van anderhalf miljoen euro toegekend voor zijn project ‘Humanists as Philosophers’.

De jaren 1967 tot 1970 lieten een explosieve groei van het aantal studenten in de sociale wetenschappen zien. Decaan Delfgaauw besloot daarop tot de instelling van een leerstoel ‘filosofie van de sociale wetenschappen’, waarop in 1971 Lolle Nauta werd benoemd, een leerling van Plessner. Net als Delfgaauw was ook Nauta politiek actief en sociaal bewogen: hij schreef ondermeer het beginselprogramma van de Partij van de Arbeid en hij verbleef met zijn gezin drie jaar in Zambia om een filosofie-instituut op te zetten. Gaandeweg raakte Nauta steeds minder in filosofie van de sociale wetenschappen, en steeds meer in sociale filosofie *sec* geïnteresseerd. In 1988 kreeg Nauta’s leerstoel daarom een andere naam (‘sociale filosofie’) en werd er tegelijkertijd een nieuwe leerstoel opgericht: wetenschapsfilosofie. Op de nieuwe stoel werd Theo Kuipers benoemd, vanaf 1975 werkzaam in Nauta’s groep. Onder Kuipers kwam in Groningen de filosofie van de empirische wetenschappen tot bloei. Hij begeleidde ondermeer — vaak samen met een specialist van een andere faculteit — een bont geheel van scripties en dissertaties over uiteenlopende filosofische problemen in diverse wetenschappen. Het duo Nauta-Kuipers was overigens nog in een heel ander opzicht belangrijk voor de Groningse filosofiegeschiedenis. In 1983 hing het voortbestaan van de Groningse filosofie aan een zijden draadje omdat de toenmalige minister van onderwijs en wetenschappen, Wim Deetman, alle filosofieopleidingen aan niet-confessionele universiteiten wilde opheffen (met uitzondering van die in Utrecht). Het was dankzij de intensieve lobby van Nauta en Kuipers dat dit plan geen doorgang vond.

Eén vak dat voor het Groningse profiel zeer belangrijk is, kwam nog niet ter sprake, namelijk logica. Vanaf 1969 werden logicalessen gegeven door Madeleine Sergant. Zij werkte echter tevens in Leuven, en Groningen had dringend behoefte aan een ‘eigen’ *fulltime* logicus. Dit werd de wiskundige en filosoof Johan van Benthem, die in 1977 op 27-jarige leeftijd werd benoemd tot lector, later hoogleraar, symbolische logica. Van Benthems onderzoek en onderwijs hebben enorme betekenis gehad voor niet alleen de Groningse filosofen, maar ook voor de Groningse informatici, wiskundigen, natuurkundigen, linguïsten en cognitief psychologen. Geheel in de geest van de Centrale Interfaculteit beoefende Van Benthem logica in verband met andere wetenschappen, en zijn werk is één groot bewijs van de vruchtbaarheid van deze aanpak. Toen Van Benthem in 1986 naar Amsterdam vertrok om daar het inmiddels internationaal vermaarde Institute for Logic, Language and Computation (ILLC) op te zetten, liet hij in Groningen een grote leegte achter, ook al omdat de beste studenten met hem mee verhuisden. De leerstoel ‘symbolische logica’ verviel; het vak logica werd eerst ondergebracht bij Else Barth (wier leerstoel en vakgroep toen ‘logica en analytische filosofie’ gingen heten), en na haar emeritaat bij Theo Kuipers (die daarmee voorzitter werd van ‘wetenschapsfilosofie, logica en kentheorie’). In de praktijk werd het logica-onderwijs van 1989 tot 2008 voornamelijk gegeven door universitair hoofddocent en bijzonder hoogleraar Erik Krabbe.

Het jaar waarin Van Benthem vertrok, was tevens het jaar waarin de Centrale Interfaculteiten ter ziele gingen. Volgens de herziene Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs van 1986 zouden Nederlandse filosofen voortaan werken aan een Faculteit der Wijsbegeerte. In Groningen is het centraal interfacultaire vuur echter nooit geheel gedoofd. Met een zekere koppigheid die volgens sommigen de Groningse aard kenmerkt, bleef men trouw aan het concept van filosofie in relatie tot wetenschap en maatschappij. De gevolgen zijn tot op de dag van vandaag merkbaar: contacten met collega's elders in de universiteit zijn vaak hecht, de opleiding 'wijsgeer van een bepaald wetenschapsgebied' floreert als nooit tevoren, drie van de vier huidige gewoon hoogleraren hebben nevenbenoemingen in andere faculteiten, en sommige medewerkers zijn prominent zichtbaar in het publieke debat. Anders dan veel zusterfaculteiten, is de Groningse Faculteit der Wijsbegeerte niet opgegaan in een groot geesteswetenschappelijk geheel, maar zelfstandig gebleven. Wel heet ze tegenwoordig Faculteit Wijsbegeerte, sinds om onnaspeurbare administratieve redenen het woordje 'der' is geschrapt.

Anno 2009 heeft de faculteit vier vakgroepen: theoretische filosofie (tot 1 september onder leiding van Theo Kuipers, daarna van ondergetekende), praktische filosofie (geleid door René Boomkens, in essentie de opvolger van Lolle Nauta), geschiedenis van de filosofie (geleid door Michel ter Hark), en de in 2007 gevormde nieuweling: ethiek (geleid door Vici-laureaat Martin van Hees).

De bijdragen in dit nummer zijn van de hand van vier universitair docenten. Allard Tamminga is lid van theoretische filosofie. Zijn interesse gaat uit naar filosofische logica en naar de geschiedenis van de analytische wijsbegeerte, in het bijzonder de twintigste-eeuwse *philosophy of mind*. Zijn bijdrage aan dit nummer beweegt zich op het laatstgenoemde terrein. Fred Keijzer is van huis uit theoretisch psycholoog en ook verbonden aan de vakgroep theoretische filosofie. In 2002 kreeg hij een Vidi-subsidie voor zijn onderzoek naar *embodied cognition*, een gebied dat hij hier op even overzichtelijke als originele wijze in kaart brengt. Karin de Boer is lid van de vakgroep geschiedenis van de filosofie. Met haar belangstelling voor 'continentale' denkers zoals Hegel, Heidegger en Derrida behoort zij in Groningen tot een minderheid, maar een bijdrage van haar hand mag in dit nummer van het *Tijdschrift voor Filosofie* niet ontbreken: zij levert een kritiek van immanente kritiek. Boudewijn de Bruin, ten slotte, is wiskundige, filosoof, Veni-laureaat en lid van de vakgroep ethiek. In dit nummer buigt hij zich over de intrigerende vraag in hoeverre iemands vrijheid tot het vormen van overtuigingen door anderen kan worden beperkt.¹

---

¹ Met dank aan Theo Kuipers voor de informatieve gesprekken. Ik maakte gebruik van: E.W.A. HENSEN, *Rijksuniversiteit Groningen 1964-1989*, Groningen, Wolters Noordhoff/Forsten, 1989; H.A. KROP, J.A. VAN RULER en A.J. VANDERJAGT, *Zeer kundige professoren*, Hilversum, Verloren, 1997; H.A. KROP, 'Laat de universiteit meer dan een vakschool zijn. Het pleidooi voor de Centrale Interfaculteit', in: L.J. DORSMAN en P.J. KNEGTMANS (Red.), *Universitaire vormingsidealen*, Hilversum, Verloren, 2006.